

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснено аналіз стану та ролі державного регулювання аграрного сектора національної економіки. Розглянуто сукупність організаційно-економічних відносин щодо державного регулювання аграрного сектора економіки в ринкових умовах. Зазначено завдання подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Осуществлен анализ состояния и роли государственного регулирования аграрного сектора национальной экономики. Рассмотрена совокупность организационно-экономических отношений по государственному регулированию аграрного сектора экономики в рыночных условиях. Указанные задачи дальнейших научных исследований в этом направлении.

The analysis of the status and the role of the state regulation of the agricultural sector of national economy was made. A set of organizational and economic relations of state regulation of the agricultural sector was considered in the market conditions. The tasks for the further scientific research in this area were presented.

Ключові слова: державне регулювання аграрного сектора економіки, державна підтримка аграрного сектора економіки.

Питання місця та ролі держави в розбудові національної економіки тривалий час залишалося в центрі гострих дискусій. Кризові події останніх років у світовій економіці засвідчують нагальну необхідність державного регулювання економічних процесів, у тому числі й окремих секторів економіки.

Складність і особливість державного регулювання аграрного господарювання насамперед пов'язана із специфікою самого сектора, його місцем і роллю в національній економіці, забезпеченням значної частини експорту, мультиплікативним ефектом розвитку суміжних секторів тощо. Завдання державного регулювання аграрного сектора полягають у забезпеченні усунення можливих недоліків функціонування ринкового механізму, зокрема щодо взаємодії сектора з контрагентами.

Проблематику державного регулювання аграрного сектора економіки в ринкових умовах досліджували вітчизняні та зарубіжні учені. Серед українських авторів слід зазначити О.Амосова, В.Андрійчука, Л.Анічина, О.Бородіну, П.Гайдучького, Ю.Лупенка, П.Макаренка, М.Маліка, Л.Молдован, В.Месель-Веселяка, О.Могильного, О.Мордвінова, О.Онищенко, П.Саблука; серед зарубіжних – І.Алтухова, Ю.Баландина, М.Бакетта, Д.Ваніна, І.Крячкова та ін.

Проте, окремі питання, пов'язані з особливістю процесу державного регулювання в аграрному секторі, вимагають подальшого опрацювання, що пов'язано зі зміною ринкової ситуації та врахуванням специфіки аграрного сектора в національній економіці.

Постановка завдання полягає у визначенні ролі держави в підтримці аграрного сектора економіки та узагальненні теоретичних основ категорії «державне регулювання аграрного сектора економіки».

Втручання держави в економіку завжди мало місце, але його характер, методи, форми та специфіка можуть бути різні. Це залежить від рівня розвитку країни, її можливостей, зобов'язань держави, умов здійснення економічної діяльності, навіть традицій, які сформувалися впродовж століть, тощо. Якщо держава позиціонує себе як планово-економічна система, то процес підтримки має характер прямих дотацій. Що ж стосується ринкової економіки, то тут, як правило, використовуються непрямі дотації, субсидії, страхування ризиків, пільгове кредитування та ін.

Суть процесу втручання держави в економічні відносини розглядається через призму цілої низки термінів і категорій. Найбільш вживаними є «державна економічна політика», «державне управління економікою» та «державне регулювання».

Державна економічна політика є складовою частиною загальної державної політики поряд із соціальним, гуманітарним, екологічним та іншими напрямками. Можемо стверджувати, що державна економічна політика є фундаментальною основою, на якій ґрунтуються всі подальші дії законодавчої та виконавчої гілок влади у сфері економіки щодо визначення мети, завдань, пріоритетів, організаційно оформлених засобів і методів для їхнього досягнення. Державна економічна політика визначає цілі та правила, за якими здійснюється процес державного управління.

Що ж стосується «державного управління», то його розглядають як планування, організацію, регулювання, координацію та контроль держави за діяльністю суб'єктів, економічних процесів з метою їх впорядкування та підвищення ефективності національного господарства. На даному етапі державне управління значно менше застосовується як в теорії, так і практиці господарювання, поступаючись державному регулюванню економіки.

Категорія «державне регулювання» також достатньо широко досліджена. Так, О. Могильний розглядає поняття державного регулювання як цілеспрямований вплив на процеси відтворення аграрного виробництва з метою адаптації його до зовнішніх і внутрішніх умов розвитку, упередження дестабілізуючої дії кон'юнктурних і сезонних коливань аграрного ринку та солідарної компенсації сільськогосподарським товаровиробникам збитків, заподіяних стихійними природними явищами. Державне регулювання, на відміну від державного управління, передбачає створення умов для здійснення процесів, що виникають на основі економічних законів з використанням інструментів організаційно-економічного механізму як постійно діючої підсистеми ринкової економіки.

Головною метою державного регулювання аграрного сектора можна вважати створення умов для стійкого розвитку аграрного виробництва, темпи, обсяги та пропорції якого визначаються динамікою суспільних потреб, а також сприяння соціальному розвитку села.

У теорії державного регулювання економіки наголошується на необхідності

системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єкти економічних відносин. Існують різні класифікації методів державного регулювання економіки, залежно від обраних критеріїв. Зокрема, розрізняють дві групи методів державного регулювання економіки, використовуючи дві ознаки: форми впливу та засоби впливу. За формами впливу виділяють прямі та непрямі (опосередковані) методи регулювання, за засобами впливу – правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи. Серед найпоширеніших класифікаційних ознак заходів державного регулювання саме аграрної сфери економіки слід зазначити, що за галузями регулювання вони поділяються на промисловість, що забезпечує сільське господарство, власне сільське господарство, сфера обслуговування сільського господарства, інфраструктура сільського господарства; за сферами регулювання поділяються на виробництво, споживання, доходи, ціни та ринок, соціальний розвиток і соціальна інфраструктура [1, с.29].

На основі узагальненого вітчизняного й зарубіжного досвіду державного регулювання економіки вчені Науково-дослідного інституту Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України до загальноекономічних принципів державного регулювання відносять такі: а) пріоритет права над економікою; б) ефективність; в) справедливість; г) стабільність; д) системність; е) адекватність; є) оптимальне поєднання адміністративно-правових і економічних важелів; ж) поступовість та етапність; з) єдність стратегічного й поточного державного регулювання; и) додержання вимоги матеріальної та фінансової збалансованості [2, с.63].

Інструменти державного регулювання класифікують відповідно до поставленої мети, цілей, завдань, характеру суспільних відносин:

- 1) економічні – фінансово-бюджетні, грошово-кредитні, податкові тощо;
- 2) правові – нормативно-правові акти, норми, правила, укази, розпорядження та інше;
- 3) інституційні – заходи, що здійснюються державою для формування, усунення старих або реорганізацію наявних економічних інститутів та інституцій;
- 4) адміністративні – ліцензії, квоти, санкції, стандарти, державні замовлення, регулювання ціни та ін.

В умовах ринкової економіки роль держави зводиться до виконання лише тих функцій, які не може реалізувати окремий суб'єкт господарювання або робить це неефективно. Отже, головний принцип державного регулювання в економіці можна охарактеризувати так: держава бере на себе те, що не може реалізувати приватний бізнес. Вона не конкурує з бізнесом, а допомагає йому.

Водночас, державне регулювання може бути спрямоване не тільки на стимулювання економічних процесів, а й на їхнє обмеження. Отже, реалізуючи обмежувальну функцію з одного боку, держава в той же час може здійснювати стимулюючий вплив через систему державної підтримки. Її можна вважати

основною формою державного регулювання розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Базовими нормативно-правовими актами, які сьогодні визначають принципи, процедури та обсяги підтримки вітчизняних аграрних товаровиробників, є Конституція України, Господарський кодекс України, Бюджетний кодекс України, закони про Державний бюджет України на відповідні роки, Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24 червня 2004 р., Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р., укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України.

Аналізуючи аграрну сферу, наведемо особливості, які обумовлюють необхідність державної підтримки сектора:

1. Аграрне виробництво належить до тих, яким надзвичайно важко самим нагромадити капітал. Згідно з результатами опитування Міжнародної фінансової корпорації, 75% агропідприємств мають обмежений доступ до банківських кредитів. Основними джерелами фінансування господарської діяльності для них лишаються власні кошти (нерозподілений прибуток — для 60% респондентів, особисті заощадження — для 13%). Банківські кредити отримують лише 28% агропідприємств [3, с.1].

2. У зв'язку з повільною оборотністю капіталу та залежністю результатів господарської діяльності від погодних і кліматичних умов, аграрну галузь відзначають як найбільш ризиковану. Останніми роками банківський сектор дійсно активізувався у фінансуванні АПК. У 2011 році банки прокредитували аграрний сектор України на 13,3 млрд. грн., що на 44,6% більше, ніж роком раніше. Банкіри наголошують, що обсяги фінансування могли б бути суттєвішими, однак кредитний запал фінустанов охолоджує низка ризиків. Зокрема, нестабільність врожаїв, фактична відсутність ефективних інструментів їх страхування; цінові коливання (як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках); законодавчі пробіли та невизначеність у питанні права власності, розпоряджання сільськогосподарськими угіддями; дефіцит потужностей для зберігання аграрної продукції [3, с.8].

3. Важка прогнозованість цін на продукцію, обсягів виробництва та граничних витрат у галузі. Рівень цін у аграрній сфері залежить від багатьох факторів, які важко спрогнозувати, зокрема, важливу роль тут відіграють природно кліматичні умови.

4. Висока ресурсомісткість і сезонність.

5. Неспроможність аграрних виробників як операторів ринку протистояти експансії великого капіталу.

6. Незадовільний стан сільської соціальної інфраструктури як складової середовища відтворення робочої сили для аграрного сектору економіки та сфери додаткового працевлаштування селян. За розрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства, тільки для розвитку інфраструктури та

оновлення основних фондів галузі потрібно у найближчі чотири-п'ять років понад 50 млрд. дол. [3, с.1].

Основними формами державної підтримки агропромислової сфери є дотації на продукцію, компенсації витрат, страхування, кредитні дотації, соціальні дотації та загальні витрати, пов'язані з фінансуванням спеціальних програм, аграрної науки, навчання, консультування, дорадництво, покращенням земель тощо.

Отже, серед основних напрямів державної підтримки можна виділити такі: забезпечення доступності кредитних ресурсів для аграрних товаровиробників; розвиток системи страхування ризиків в аграрному секторі; розвиток племінного тваринництва і птахівництва; розвиток елітного насінництва; забезпечення виробництва продукції тваринництва; забезпечення закладання багаторічних насаджень і догляд за ними; забезпечення оновлення основних засобів аграрних товаровиробників; забезпечення заходів щодо підвищення родючості ґрунтів; забезпечення стійкого розвитку сільських територій; надання консультаційної допомоги; інформаційне забезпечення при реалізації державної аграрної політики.

Підтримка аграрних товаровиробників, незалежно від виду й обсягу продукції, яку вони виробляють, може надаватися шляхом:

- встановлення спеціальних режимів та механізмів оподаткування аграрного сектора економіки;
- часткового бюджетного відшкодування вартості висіяного високорепродуктивного насіння сільськогосподарських культур;
- підтримки аграрних виробників через фінансовий лізинг [4, с.68];
- виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, ведення аграрного господарства на радіаційно забруднених територіях;
- виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь.

Важливою складовою механізму державної підтримки є страхування ризиків загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів, яке проводиться товаровиробником сільськогосподарської продукції в добровільній формі та здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком [5, с.10]. Практика страхування в аграрній сфері України лише набирає обертів, оскільки воно потребує вкладу фінансових ресурсів, яких і так у вітчизняних аграріїв обмаль.

Від рівня державної підтримки аграрного виробництва значною мірою залежить продовольча безпека країни, що є важливою складовою гарантування національної безпеки країни, чинником збереження її державності та суверенітету, необхідною умовою реалізації національного інтересу – поліпшення якості життя українських громадян шляхом

гарантування високих стандартів життєзабезпечення.

Жодне державне регулювання не в змозі повноцінно компенсувати дію ринкових сил, адже воно теж має низку недоліків. Часто трапляється, що державна підтримка в економічно слабких державах, таких як Україна, призводить до корупції та зловживань. Підтримка здійснюється нерівномірно, часто допомогу отримують великі та потужніші виробники. Політика цінової стабілізації в аграрній сфері може призвести до зменшення обсягів виробництва.

Іншим прикладом дій, які сприяли негативним результатом державного регулювання останніх років, є введення експортних квот в Україні, що призводило до часткових втрат зерна в господарствах, на елеваторах та ін. [1, с.26]. Ці та інші приклади підтверджують необхідність збалансованого державного регулювання аграрного сектора, зокрема й щодо напрямів, форм і обсягів державної підтримки, що визначає завдання подальших наукових досліджень.

Зростання аграрного сектора економіки необхідно розглядати як діалектичний результат взаємодії двох чинників: функціонування ринкового механізму в аграрній сфері та державне регулювання сектора. Практика засвідчує, що на різних етапах розвитку ринкових відносин співвідношення ролі держави та ринку закономірно змінюється. Досягнення найвищих рівнів ефективності аграрного сектора залежить від оптимальності впливу держави стосовно конкретних сфер і напрямків регулювання, а також рівня втручання в ринковий механізм.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О.М. Підтримка аграрного сектора в системі державного регулювання економіки / О.М. Бородіна, Ю.М. Лопатинський. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 280 с.
2. Могильний О.М. Державне регулювання економіки / О. М. Могильний. – К. : Ін-т підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2006. – 490 с.
3. Пасочник В.В. Агросектор і його кредитні врожаї / В.В.Пасочник // Дзеркало тижня. – 2012. – №16. – с.1, 8.
4. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 67-75.
5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 №1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №49. – 527 с.
6. Россоха В.В. Державне регулювання розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери економіки / В.В. Россоха – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 88 с.
7. Болдуєв М.В. Державне регулювання агропромислового комплексу / М.В. Болдуєв. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 304 с.